

Ivan Regent

Odlomki iz spominov o ustanovitvi Komunistične partije v Julijski krajini in Istri

II.

Iz prvega dela mojega zapisa, ki je pod enakim naslovom izšel v »Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja«, 2. zvezek za leto 1960, je — se mi zdi — dovolj jasno pokazano, da se je Komunistična partija Italije razvila iz Socialistične stranke Italije, ki se je imenovala — kakor se še sedaj imenuje — Italijanska socialistična stranka. Vendar je treba prvemu delu zapisa dodati še to in ono, da bi bilo nastajanje komunističnega gibanja v Italiji sploh, posebej še v Italijanski socialistični stranki, bolj nazorno prikazano in zato bolj razumljivo. Pisati o nastajanju in o nastanku Komunistične partije Italije pa pomeni pisati tudi o nastajanju in o nastanku komunističnega gibanja v Julijski krajini z Istro vred in na Reki.

Ne bom segal pregloboko v zgodovino. Ni določenega dne ali datuma, o katerem bi mogli reči, da se z njim komunistično gibanje začinja. Morda se začinja z objavo Komunističnega manifesta 1848, morda s spisi utopističnih socialistov; morda še daleč poprej, kar je najbolj verjetno. Za naše potrebe, za potrebe tega zapisa bo dovolj, če rečemo, da preokret evropskega proletariata v revolucionarno smer, ki pa še zdaleč ni imel jasnih kontur, se je začel za časa Druge internacionale in se je nadaljeval v prvih letih prve svetovne vojne. V tem času imamo opraviti le s posameznimi radikalnimi elementi brez jasne perspektive. Med njimi so bili tudi taki, ki so s svojim radikalizmom hoteli le ohraniti za vedno zgubljeni prestiž II. internacionale. Tajno, konspirativno se je v prvih dveh letih prve svetovne vojne že razpravljalo med delavci v vojaški in v civilni obleki o nekaterih novih smereh delavskega gibanja. Tako razpravljanje je začelo postajati bolj jasno in bolj konkretno po oktobrski revoluciji 1917.

V mislih imam samo to, kar se je bolj ali manj konspirativno govorilo med proletarci. Če izvzamemo stranko in voditelje boljševikov v Rusiji in morda posameznike v nekaterih socialističnih strankah Evrope, je bila ogromna večina vodstev socialističnih strank odločno antirevolucionarno usmerjena: deloma, pravzaprav največ iz oportunistizma; deloma zaradi nesposobnih voditeljev; deloma zato, ker se je vanje vrinilo preveč malomeščanskih elementov, ki so ustvarjali in jačili oportunistem socialističnih strank; deloma zato, »ker ni bilo mogoče drugače« — tako se je splošno govorilo. Tega protirevolucio-

narnega odpora večine voditeljev socialističnih strank, ki je obstajal — pa naj ga opravičujejo kakorkoli —, ni mogla premagati nobena mednarodna socialistična konferenca, ki jih ni bilo malo in ki so bile tudi med vojno, o čemer sem pisal v prvem delu spominov.

Med slovenskimi in hrvatskimi socialisti v Trstu, Julijski krajini, v številni Istri, je javno prišlo do takega preokreta v drugi polovici 1918, dasi so bili slovenski in hrvatski socialisti na Primorskem in v Istri že prej bolj levo orientirani. Preokret, za katerega so bili zreli že vsi pogoji, sva pospešila s pokojnim dr. Henrikom Tumo, ko sem se nekaj mesecev pred koncem vojne vrnil od vojakov. Seveda je ta preokret nosil na sebi vse znake začetnega obeležja. Njegova temeljna poteza je bil proletarski internacionalizem s podarkom proti tedanjemu tržaškemu strankinemu vodstvu, ki je koketiralo s slovenskimi narodnjaki tako, da je sililo stranko v tedaj snujoče se Narodne svete. Nasprotovanje dr. Tume in moje Narodnim svetom ni bilo niti protinacionalno niti protijugoslovansko. Prepričana pa sva bila, da so vse slovenske in hrvatske meščanske stranke premočne in preveč trdne na nogah, zaradi česar bi tedaj relativno šibka jugoslovanska socialnodemokratska stranka v Narodnih svetih igrala le peto kolo in delala, kar bi hoteli slovenski liberalci in klerikalci. Poleg tega sva kljub vsemu še vedno mislila, in to je bilo poglavito, da je treba poskusiti, kar je mogoče in kolikor je morda še mogoče, da bi združili proletariat Avstrije vseh narodnosti in ga protipostavili buržoaziji. Med voditelji sva ostala skoraj sama. Nekateri so bili še pri vojaki, drugi pa, ki so bili doma, so gledali na dozorevajoče dogodke bolj od strani, agnostično. Pridružili so se nama delavci in deloma tudi kmetje. Razumeli so prav kmalu, da je najino stališče pravilno. Preokret pa se ni mogel ustaviti pri tem, zato je šel in je še moral iti svojo pot dalje, do komunističnega gibanja. Dr. Henrik Tumi, Antonu Jernejčiču in drugim se je zdel tak nadaljnji razvoj preokreta nevaren, zaradi česar so se v odločilnem trenutku kasneje umaknili. Ostali so na pol pota, na stališču maksimalizma ali celo reformizma, se pravi na dveh smereh, ki sta igrali glavno vlogo med italijanskimi socialisti, katerim smo se 1919 pridružili. Imel sem vtis, da je bilo komunistično gibanje Jernejčiču, Kermolju, Milostu in drugim starim voditeljem, ki so se bili nama z dr. Tumo postopoma pridružili, tuje, da je bil zanje skok iz socialističnega gibanja v komunistično kvalitativno prehod in ga niso nikdar odobraval. Tudi niso bili za tak korak pripravljeni in nobenega od imenovanih ne moremo primerjati z dr. Tumo.

Socialistična stranka Italije ni bila nikdar monolitna in ni stremela po monolitnosti. Italijanski socialisti so smatrali, da v monolitni stranki ima le vodstvo vedno prav. Zato so bili tihega mnenja, da je prav, če je v stranki poleg politične večine tudi politična manjšina, ki je navadno bila tudi ideološko po svoje usmerjena. To sicer ni bila prerogativa Italijanske socialistične stranke. Druge socialistične stranke so bile in so še vedno enake. Poleg večine je bilo včasih v stranki tudi več raznih politično in ideološko razlikujočih se manjšin. V stranki se je javno bil boj med političnimi in ideološkimi mnenji. Kongresi Italijanske socialistične stranke so značilni zaradi viharjih, ognjevitih in drznih političnih in ideoloških diskusij. Sklepi na kongresih so bili rezultat takih diskusij in skoraj nikdar niso bili sprejeti soglasno. Če so posamezniki, kakor npr. kasnejši ministri Bonomi, Bissolati in drugi skrenili preveč iz programskih okvirov v malomeščanski oportunitizem, so jih izključili iz

stranke, če niso prej sami demisionirali. Mussolinija so izključili, ker je bil začel zagovarjati, naj se Italija med prvo svetovno vojno pridruži Antanti, medtem ko je vodstvo stranke bilo za to, da bi Italija ostala nevtralna. Tudi to ni bila prerogativa Italijanske socialistične stranke, toda sproščenost v diskusiji je bila na njenih sestankih, na njenih konferencah in na njenih kongresih temperamentnejša in svoboda notranje diskusije širša in prizanesljivejša.

S strankinim kongresom take vrste so se socialisti Julijske krajine in Istre prvič kot delegati seznanili oktobra 1919 v Bologni.¹ Na tem kongresu so nastopili maksimalisti, reformisti in antiparlamentarci. Prve je zastopal Nicolo Bombacci, druge Filippo Turati, tretje pa Amadeo Bordiga. Ne glede na tri različne ideološke in politične smeri, je kongres skoraj soglasno sklenil prijaviti stranko kot članico Komunistične internacionale. To je bila menda kategorična zahteva strankinih članov vseh treh struj.

Drugi dan kongresa mi je pokojni Giacinto Menotti Serrati, ki je bil ravnatelj in glavni urednik dnevnika »Avanti«, prišel povedat, da želijo izvoliti v strankino vodstvo dva delegata iz Julijske krajine, všteti Istro, med katerimi naj bi bil eden slovenski. Prosil me je, naj mu povem, katera dva bi jaz predlagal. Predlagal sem dr. Henrika Tumo in Giuseppea Tuntarja. Poslednjega sem predlagal, čeprav sem vedel, da je na to mesto zelo resno reflektiral tedanji glavni urednik in ravnatelj tržaškega dnevnika »Il Lavoratore« Giuseppe Passigli, ki mi mojega predloga ni mogel nikdar odpustiti. Uro kasneje mi je Serrati prišel povedat, da sprejmejo Tuntarja kot najboljšega levo orientiranega primorskega italijanskega tovariša, ne sprejmejo pa dr. Tumo, ker bi z njim samo povečali utež reformistov v strankinem vodstvu. Prosil me je, naj to mesto prevzamem jaz. Sprejel sem, ker mi je povedal, da poleg njegove želje je to tudi želja vseh slovenskih in italijanskih delegatov Julijske krajine, Istre in Reke. Pri volitvah sem bil tudi izvoljen.

Tako sem postal član vodstva Italijanske socialistične stranke. V Trstu pa sem vodil slovensko-hrvatsko strankino tajništvo za Julijsko krajino z Istro in Reko vred ter sodeloval pri dnevniku »Il Lavoratore«, v katerem sem precej časa objavljaval tudi članke o zunanji politiki. V februarju 1920 sem sprejel še uredništvo slovenskega komunističnega časopisa »Delo«, katerega sem dejansko in javno urejeval do jeseni 1926, konspirativno pa do leta 1927 v Trstu in na Goriškem, potem v Ljubljani in v Parizu do konca 1930.²

V vodstvu Italijanske socialistične stranke so se začele po kongresu homatiije že na prvi seji, ki je bila v Imoli. Pri glasovanju na kongresu je dobil največ glasov Nicolo Bombacci. Razlika med glasovi za posamezne člane vodstva je bila minimalna, toda Bombacci, ki je bil nekak glasnik maksimalizma, je na prvi seji zahteval zase tajništvo stranke. Serrati, ki je bil vseskozi resen človek in dober tovariš, ni maral Bombaccija, glede katerega je bil upravičenega mnenja, da je le revolucionarni frazer in demagog, kar se je čez leta izkazalo (glej I. del mojih spominov). Predlagal je, naj bi začasno ohranil mesto novega tajnika dotedanji tajnik ali sekretar Constantino Lazzari. Pokojni Serrati se sicer ni povsem strinjal z Lazzarijem; predlagal ga je kot

¹ V prvem delu mojih spominov je napačno rečeno, da je bil kongres septembra meseca (str. 312 »Prispevkov«, št. 2 za 1960).

² Tržaško in goriško »Delo« od l. 1927 dalje nisem več urejeval, pač pa »Delo« v Ljubljani in Parizu. Med kasnejšimi uredniki »Dela« v Parizu je bil Stane Vilhar.

tedaj edino mogočo alternativo proti Bombacciju. Verjetno tudi zato, ker se je dalo s Constantinom Lazzarijem lažje delati in nanj bolj vplivati. Toda Lazzari je predlog odločno odklonil. Tako je proti volji Serrátija in nekaterih drugih, ki sem se jim pridružil tudi jaz, postal sekretar stranke Nicolo Bombacci in sicer do volitev 1919, ko je moral zapustiti mesto sekretarja, ker je bil izvoljen za parlamentarnega poslanca. Novi sekretar je postal prof. Egidio Gennari, ki je ostal na svojem mestu do ustanovitve Komunistične partije Italije. Bombacci ni mogel biti več tajnik, ker je bilo strankino vodstvo že prej sklenilo, da poslanec ne sme biti strankin tajnik.

Na tej prvi seji vodstva Italijanske socialistične stranke je bil zastopnik Komunistične internacionale. Predlagal je, naj stranka izključi iz svojih vrst vse vodilne reformiste in naj bo njena politika bolj radikalno usmerjena. Dobrih sedem let kasneje mi je ta tovariš v Moskvi zaupal, da se s svojim predlogom v Imoli ni strinjal, da pa je taka bila njegova naloga. Njegov predlog je vznemiril reformistične člane vodstva, ki so sicer glasovali za Komunistično internacionalo, vendar miselno pod pogojem, da se pusti vprašanje radikalizma pri miru. Začel se je boj med pristaši revolucionarne in mirne poti v socializem. Boj je stranko, ki se ni hotela ločiti od reformistov, onespobobil za prvo in drugo alternativo in storil nesposobno tudi za boj proti fašizmu.

V tej dobi, se pravi, v dveh letih 1919—1920, je bilo delavsko gibanje v Italiji izredno razgibano. V tej relativno kratki dobi, ko je tedanja Italijanska socialistična stranka, dasi politično in ideološko neenotna, dosegla svoj vrhunec in nato pričela upadati, se je razvilo delavsko gibanje v Italiji, združeno z gibanjem poljedelskih delavcev in brezzemeljskih kmetov, do takega razmaha, da je bila Italija nekajkrat na pragu revolucije. Katera gibanja so bila najbližje revoluciji, je težko reči. Glede tega vprašanja ni bilo v strankinem vodstvu nikdar enotnosti. Stranka je zamudila vse. Zamudila je zato, ker so reformistični elementi v njej vsak poskus revolucije sabotirali; zamudila je tudi zato, ker se ni bila na revolucijo nikdar resno pripravljala, dasi je o njej mnogo govorila. Ni bila za revolucijo organizirana. Zato je bila potrebna nova stranka, novega tipa, stranka leninistične koncepcije in organizacije.

V tem času je vodstvo stranke naredilo nekaj grobih napak. Predvsem ni pravilno analiziralo stvarnosti Italije. Namesto da bi bilo analiziralo situacijo v Italiji, se je zadovoljilo s tem, da je enostavno vzelo Leninove napotke, ki so nastali za situacijo v Rusiji, in jo avtomatski preneslo v Italijo, kjer pa niso več ustrezali danim pogojem. Ta napaka je skupaj z mnogimi drugimi po sili inercije prešla tudi v Komunistično partijo, v kateri je nekaj let šarila kot dogma. Ta napaka se ni avtomatski uveljavila samo v Komunistični partiji Italije, marveč tudi v drugih komunističnih partijah.

Razume se, da je danes v zgodovinski perspektivi o vsem tem lažje govoriti, kakor v tistih časih, ko je proletariat Italije preživljal svojo najmočnejšo in hkrati najmučnejšo dobo.

Druga velika napaka je bila pogodba, ki jo je vodstvo Socialistične stranke Italije takoj po kongresu v Bologni sklenilo s Konfederacijo dela, to je s sindikati. S to pogodbo se je bila stranka obvezala podpirati vsa delavska sindikalna gibanja v Italiji, katerih vodstvo si je Konfederacija dela obvezno pridržala zase. Politična gibanja naj bi po tej pogodbi vodila stranka, Kon-

federacija dela pa bi taka gibanja podpirala. Ta stroga delitev gibanj med politično in sindikalno vodstvo, ki je v Trstu prej nismo nikdar poznali in ki nam nikdar ni delala skrbi, je imela za italijansko delavstvo težke posledice. Tem bolj, ker je bila Konfederacija dela v rokah reformistov (njen tajnik je bil ultrareformist D'Aragona) in je skoraj vsa gibanja razglašala za sindikalna. Zaradi te pogodbe se strankino vodstvo ni moglo zediniti z vodstvom Konfederacije dela za časa zasedbe fabrik 1920, kajti poslednje je vztrajalo na trditvi, da je zasedba fabrik sindikalnega pomena.

Ta pogodba je bila nedvomno posledica reformističnega pritiska v strankinem vodstvu, pa tudi posledica stalnega omahovanja maksimalistov v reformizmu, pomanjkanja njihovega treznega poznanja tedanje italijanske situacije in pomanjkanja marksistične revolucionarne miselnosti. Vse to je prišlo do izraza večkrat, tudi za časa zasedbe fabrik leta 1920.

Seje socialističnega vodstva z vodstvom Konfederacije dela v dobi zasedbe fabrik leta 1920, so trajale nekaj dni in so bile zelo dramatične. D'Aragona in drugi člani Konfederacije dela so vztrajali, da ni mogoče spremeniti zasedbe fabrik v politično gibanje, kar je zahtevala večina strankinega vodstva, še manj pa v revolucionarno gibanje. Pri tem so na moje začudenje nekateri člani vodstva Konfederacije dela na takih sejah glasno jokali. Nazadnje se je sklenilo sklicati državno-konferenco sindikatov in Delavskih zbornic. Konferenca naj bi odločila, ali se gre v revolucijo ali v paktiranje s posredovanjem tedanjega ministrskega predsednika Giolittija. Tudi ta konferenca, glede katere se je že vnaprej vedelo, da bo za paktiranje, kajti v njej so imeli večino reformisti, je bila izredno mučna in dramatična. Spominjam se, da mi je pokojni Ruggero Grieco v prvem opoldanskem odmoru konference dejal: »Dokler smemo javno razpravljati o revoluciji, razpravljati, ali naj se revolucija začne ali ne, pomeni, da se je buržoazija ne boji, da ve, da je ne bo.«

Na tej konferenci se je tedanji sekretar Socialistične stranke, sedaj že pokojni Egidio Gennari, trudil na vse pretege, da bi dokazal — kar je bilo vendarle res —, da je zasedba fabrik že zgubila svoj sindikalni pomen in da se je spremenila v politično revolucionarno gibanje. Bil je trdno prepričan, da je napočil skrajni čas za revolucijo. V strankinem vodstvu je imel formalno večino (sedem glasov za, proti šest), ki ga je podpirala. Bili smo prepričani, da je ta formalna večina, ki je prej mnogokrat prišla do izraza pri glasovanjih na sejah, tudi stvarna. Po glasovanju na konferenci, ki je izpadlo v korist reformistov, sem pa začuden zvedel, da je bila večina zares le formalna. Nekdo od sedmorice mi je priznal, da mu je izid glasovanja všeč, da se mu je zvalil — prav tako je rekel — kamen od srca; da je vedno glasoval za levo radikalne predloge samo zato, da bi si ohranil zaupanje svojih strankinih volivcev.

To se pravi, da je vodstvo Socialistične stranke Italije imelo le formalno maksimalistično večino, nikakor ne tudi stvarne. Namesto, da bi izražalo strankino večino, je bilo to strankino vodstvo v resnici izraz večine v vodstvu Konfederacije dela. Verjetno spada tudi to med razloge, da strankino vodstvo, ki sicer ni dovolilo reformistom, da bi prevzeli mesto v kaki buržoazni vladi, ni bilo sposobno, da bi vodilo proletariat v revoluciji.

Zasedba fabrik ni bila nič novega ne za Italijo in ne za nekatere druge dežele. Pri tem bo morda le zanimivo dejstvo, da so se za zasedbo fabrik povsod navduševali sindikati in njihovi reformistični voditelji. Tudi veliko zasedbo fabrik v Italiji leta 1920, o kateri gre beseda, so sklenili reformistični

voditelji sindikatov. Ta zasedba fabrik je imela po sklepu Konfederacije dela povsem sindikalne namene. Postala pa je izredno važna in se razvijala čedalje bolj v revolucionarno obeležje, kajti hkrati z zasedbo fabrik so začeli poljedelski delavci in brezzemeljski kmetje na jugu Italije in v padski nižini zasedati veleposestniška zemljišča, na drugi strani pa se je bila že začela fašistična ofenziva, ki je bila zadala delavcem že nekatere udarce. Ta dva činitelja sta dala zasedbi fabrik značaj, ki so ji ga reformisti odrekli, ki so se ji ga bali priznati.

Dnevi zasedbe fabrik v Italiji leta 1920 so bili, ponavljam, izredno napeti in dramatični. V zraku je dišalo po revoluciji. Novinarji mnogih italijanskih listov in razni politični delavci so prihajali k nam in prigovarjali, naj pospešimo revolucijo mi, sicer bodo drugi pospešili kontrarevolucijo. Proletariat Italije je v tistih mučnih in srditih dneh napisal nekaj izredno lepih in poučnih strani svoje slavne zgodovine. V fabrikah, katere so zapustili vsi ravnatelji, skoraj vsi inženirji in tehniki, se je delo normalno odvijalo. Povsod sta vladala red in disciplina. Delavci so se bili v vseh fabrikah dobro zabarikadirali, obdali poslopja z bodečo žico in se na razne načine oborožili. Tu in tam so bili tudi mitraljezi. Na najvišjih stavbah so plapolale rdeče zastave. Delavci so bili v podjetjih dan in noč. Opoldne in zvečer so matere, žene, sestre in neveste prinašale delavcem hrano. Delavci niso nikjer vdrli v blagajne, nikjer se ni pripetila nobena tatvina. Pač pa so našli delavci v fabrikah mnogo skritega fašističnega orožja: bodala z napisom »Reka ali smrt«, puške, pištole itd.

Natančno opisati revolucionarne in težke dneve zasedbe fabrik v Italiji leta 1920 ni lahko. Osebno sem obiskal mnogo zasedenih fabrik, se tam razgovarjal z delavci in organiziral v podjetjih več letočih shodov. Do mojih obiskov je prišlo večinoma na željo delavcev in na željo zastopnikov milanske socialistične mladinske organizacije. Serratija ni bilo v Italiji. Bil je v Moskvi. Po skupnem sklepu vodstev stranke in Konfederacije, da bo čez nekaj dni sklicana državna konferenca sindikatov in Delavskih zbornic, so vsi člani strankinega vodstva zapustili Milan, trdeč, da morajo v svojih krajih pogledati, kako gre z zasedbo fabrik. Tega nisem mogel odobriti. Zdelo se mi je, da zapustiti strankino vodstvo v tako revolucionarnem trenutku ni bilo razsodno, ni bilo na mestu. Pomenilo je, da se člani strankinega vodstva niso zavedali resnega položaja, da jim je bil navedeni sklep všeč. V Milanu sva ostala strankin sekretar in pisec tega zapisa. Gennari je bil iz sebe. Razumel sem ga in mu pritrjeval, kajti iz Turina, od koder smo mnogo pričakovali, ni prišla za večino strankinega vodstva najmanjša spodbuda. Govor Palmira Togliattija, ki je na neki skupni seji strankinega vodstva in Konfederacije dela obrazložil položaj v Turinu in v Piemontu, od koder je bil poslan, je bil bolj teoretski, dasi tudi politični, izzvenel pa je bolj agnostično, bolj proti poskusu revolucije kakor za poskus revolucije. S tem govorom so bili reformistični člani Konfederacije dela izredno zadovoljni. Vem, da je Gennarija skrajno razburil — saj mi je bil to tudi osebno povedal — in bil morda razlog, da mi je Gennari po govoru P. Togliattija kmalu po končani seji povedal, da mora tudi sam za nekoliko dni v Florenco. Ob tej priliki mi je dejal, da vsaj nekdo mora ostati v Milanu. »Ostani ti,« je dejal. »Imaš pooblastilo, stori kar bi zahtevale razmere.« Gennariju sem odkrito povedal, da se mi ne zdi resno, ko ni zbrano strankino vodstvo in se s tem prepušča takšno gibanje in tako

situacijo v rokah reformistov in da se ne more ravnati, kakor bi zahtevale razmere, en sam tovariš. Za to mora biti navzoča vsaj zavedna in energična večina strankinega vodstva. Še tega ne bi bilo zadosti. Socialistični voditelji, teoretiki in praktiki v Turinu, Florenci, Milanu in drugih velikih industrijskih centrih, ki so imeli možnost močno vplivati na razvoj dogodkov v levo radikalno smer, so se vedli relativno zadržano, niso pokazali potrebne odločnosti, razen nekaterih. Zato so pa reformisti bili vedno odločno usmerjeni proti revoluciji. In v teh razmerah naj bi jaz tedaj sam odločal, »kakor bodo pač zahtevale razmerek«, imajoč proti sebi ves sindikalni reformistični štab, razen morda nekaj sindikalnih voditeljev, ki niso imeli potrebnega vpliva in zadostnega ugleda. Vendar je Egidio Gennari odpotoval in me pustil samega v Milanu s tako oporoko.

Ko sem ostal sam, so ves čas name pritiskali tedanji voditelji socialistične mladinske organizacije. Hoteli so vsekakor sprožiti revolucijo, povzročiti gotovo dejstvo in so zato silili vame, da bi jim to dovolil. Sprožiti pa so hoteli revolucijo na način, ki ga nisem mogel odobriti. Dišal je — namreč način — po avanturizmu in je proti volji mladih voditeljev mogel postati tudi provokacija.

Voditeljem socialistične mladinske organizacije sem skušal dopovedati, da revolucija ni šala, da se je treba za revolucijo resno in dobro pripraviti, da mora biti zanjo večina delovnega ljudstva, da je treba imeti na svoji strani dovolj vojaštva in da ji mora načelovati odločno in strnjeno vodstvo, sicer pride do avanturizma, ki ga ne moremo odobravati. Mladi voditelji pa so mi pozno zvečer na nekem tajnem sestanku pokazali, da imajo na razpolago tri aktivne višje oficirje in štiri srednje rezervne. »Drugi — katerih da je mnogo — niso prišli,« so rekli. Na vprašanje, če še mi to ne zdi dovolj, sem odgovoril, da za revolucijo v državi, kakršna je bila Italija, se mi tega zdi nekako premalo in da naj nikakor ne uresničijo svojega konkretnega namena, ki naj bi sprožil revolucionarne dogodke. Njihova akcija sama na sebi itak ne bi bila nič pomagala. Ustvarila bi nam samo še več sovražnikov, kakor smo jih že imeli. Priporočal sem jim delati z vsemi silami na to, da bi čimprej dobili na svojo stran večino delovnega ljudstva.

Povedal sem nekaj o obnašanju sindikalnih in reformističnih voditeljev, ki so vedno zavestno sabotirali vsak revolucionarni poskus in o nekaterih napakah Italijanske socialistične stranke pred zasedbo fabrik leta 1920 in med zasedbo. Bilo bi pa napačno misliti ali trditi, da je zavoljo takih napak Italijanske socialistične stranke prišlo do ločitve komunistov od socialistov. Take napake in še druge komunisti seveda niso mogli spregledati, tem manj, ker so take napake na komuniste v določeni meri tudi učinkovale. S časom in z veliko mujo pa bi se bile dale take napake morda celo odpraviti. Tem bolj, ker se komunisti niso hoteli odcepiti od maksimalistov, marveč le od reformistov. Toda poglobljeni razlog za odcepitev komunistov od socialistov je bilo dejstvo, da socialistična stranka, kakršna je bila v kleščah reformistov, ki so vedno sabotirali vsak poskus tudi najmanjše revolucionarne geste, in v kleščah demagoškega frazerskega maksimalizma, ki se ni nikdar resno pripravljal na revolucijo, ni bila sposobna, ni mogla biti voditeljica proletariata v boju proti buržoaziji, in da so komunisti hoteli dati proletariatu in vsemu delovnemu ljudstvu Italije stranko novega tipa, stranko, ki naj bi bila idejno in organi-

zacijsko sposobna voditi proletariat v revolucionarnem boju do zmage. Na žalost je prišlo do razcepa, ko je proletarsko gibanje v Italiji že začelo upadati, ko je kljub vsemu že zgubilo svoj prvotni elan in ko je fašistična ofenziva, katero so spčetka vzdrževali veleagrarci, že dosegla določene uspehe. Poleg tega je postal prvi sekretar komaj ustanovljene komunistične partije Amadeo Bordiga, ki je s svojim centralistično-birokratskim načinom vodenja stranke prav kmalu dokazal, da je sicer priden dogmatik, da pa ne zna voditi komunističnega, revolucionarnega gibanja v pogojih Italije.

Politična situacija v Italiji v septembru leta 1920 je bila naslednja: Po vsej Italiji — razen v Julijski krajini z Istro in Reko³ — so delavci po sklepu sindikatov zasedli fabrike. Voditelji sindikatov so segli po revolucionarnem sredstvu za doseg relativno dobrih, vendar le sindikalnih uspehov. Na jugu Italije in v Padski nižini so poljedelski delavci in brezzemeljski kmetje zasedali veleposestniška zemljišča. Ti dve dejstvi sta bili izraz objektivne revolucionarne situacije in sta prestrašili industrijsko in agrarno buržoazijo še bolj, kot je že bila prestrašena. Voditelji sindikatov so hoteli obdržati vodstvo gibanja v svojih rokah, trdeč, da so ga sindikati sklenili in začeli in da je sindikalnega značaja. Del vodstva Socialistične stranke, in sicer formalna večina tega vodstva, je zahteval vodstvo vsega gibanja zase in hotel usmeriti gibanje na pot revolucije. Najvplivnejša osebnost Italijanske socialistične stranke G. M. Serrati, se je v tistih pomembnih dneh nahajal v Sovjetski Rusiji, odtrgan od dogodkov doma. Radikalno, levo orientirani voditelji delavstva v posameznih industrijskih centrih so kljub objektivno revolucionarnemu položaju ohranili nekako čudno določeno vzdržnost. Ministrski predsednik Giolitti, zastopnik italijanske liberalne buržoazije in italijanskega velekapitala, je skoraj tik pred okupacijo fabrik zapustil Rim in se odpeljal v Vichy (Francijo) na zdravljenje in počitek. Hkrati se je pripravljala velika fašistična ofenziva. V taki situaciji je državna konferenca sindikatov in Delavskih zborovnic zborovala in po viharni diskusiji sklenila, naj vodstvo gibanja ostane v rokah Konfederacije dela, ki naj s posredovanjem Giolittija doseže sporazum z delodajalci. Tako se je klavrno zaključilo revolucionarno gibanje v Italiji v septembru leta 1920. Objektivno revolucionarni položaj je splahnel.

Objektivno revolucionarni položaj v Italiji ni bil le v septembru 1920. Tak položaj je trajal dve leti in sicer leta 1919 in 1920. V tem času je bilo prav mnogo velikih stavk in gibanj. Ta čas je proletariat skupaj s poljedelskimi delavci ter malimi in brezzemeljskimi kmeti Italije bil ogromna sila, ki se je je italijanska industrijska in agrarna buržoazija upravičeno bala. V tem času, v teh dveh letih so se zgodile v Italiji stvari, ki so zaradi svojega objektivno revolucionarnega obeležja presegale revolucionarni značaj zasedbe fabrik. Nedopovedljiva škoda je pri tem bila žalostna resnica, da vodstvo Socialistične stranke ni tega dojelo, da se za primer revolucije ni pripravljalo, da je na svojih sejah — ki so bile zelo pogostoma sklicane — izgubilo, zaradi relativno brezpomembnih osebnih zadev, vse polno časa in da je bilo to vodstvo politično in ideološko razklano, kar je zaneslo razkol tudi med delovno ljudstvo. Razklanost med voditelji je pogajala razkol med delovnim ljudstvom. Raz-

³ V Julijski krajini in Istri delavci niso zasedli fabrik, ker je tako sklenila Konfederacija dela in sicer zaradi izjemnega stanja. Okupirano ozemlje je bilo namreč pod vojaško upravo in torej pod izrednim vojaškim sodiščem.

cepljenost je bila taka, da so nekateri levičarji agitirali, naj bi se delavci sploh ne udeležili volitev, medtem ko so reformisti silili v buržoazne vlade, kamor so jih liberalne stranke z raznimi obljubami tudi vabile in kamor so hoteli le z odobrenjem in s podporo stranke, kar pa jim ta ni dovoljevala; maksimalisti na drugi strani so demagoško silili v revolucijo, za katero se niso niti najmanj pripravljali. Zato se ni uveljavila ne prva ne druga alternativa, dasi so bili dani pogoji za obe. Kaj storiti? Da: kaj storiti?

Revolucija ni bila vsak trenutek mogoča, to je res, dasi je bilo vedno kakšno gibanje na dnevnem redu. Nekatera gibanja med njimi so bila tako mogočna, da bi bila na revolucijo zares pripravljena in za revolucijo organizirana stranka lahko take trenutke brez kolebanj izkoristila s precejšnjo možnostjo zmage. Navedel bom samo en primer, ki se mi zdi tipičen, katerega pa je potisnilo današnje zgodovino-pisje italijanskega delavskega gibanja v pozabo. O njem se več ne govori, dasi se govori o mnogih manjših gibanjih. Ta primer je sestavljen iz več delov, ki pa tvorijo med seboj celoto.

Dogodki v Anconi spomladi leta 1920 in drugi z njimi v zvezi po svoji udarni sili, po svoji učinkovitosti in objektivni revolucionarnosti presegajo dogodke v zvezi z zasedbo fabrik septembra leta 1920. Presegajo te poslednje že zaradi tega, ker ni prišlo do njih kot posledice reformističnega sindikalnega sklepa, marveč so izbruhnili kot spontani upor proti razmeram v vojski in proti posebnemu vojaškemu povelju.

Spomladi 1920 je najprej prišlo do upora italijanskih udarnih čet »Arditi«. Upor teh čet se je pričel v Julijski krajini in v Istri in sicer v Pulju, Trstu, Pordenonu, Cervignanu in drugod, od koder se je razširil na nekatere druge province Italije. Temu uporu je vsaj v Julijski krajini deloma kumovala socialistična mladina, ki se je med Arditi že dolgo časa prej skrbno gibala. Objektivni vzrok upora pa je bil verjetno v vojašnicah, kjer so mlade vojake zadrževali več kot dve leti po vojni v pogojih, ki so bili vse prej kot ugodni za mlade ljudi.

Dne 24. maja 1920 so nemiri zajeli bersagliere (strelce) v Anconi. Te čete so se uprle, ker niso hotele v Valono (Albanija), kjer so se že nahajali drugi italijanski vojaki. Ankonski bersaglieri so se podredili kampanji lista »Avanti!«, ki je zahteval, naj Italija odpokliče svoje vojake iz Valone in vse Albanije. Velešile se namreč niso mogle dogovoriti, katerega in kakšnega človeka naj darujejo albanskemu ljudstvu kot princa ali kralja. Vojaki so razorožili nekoliko častnikov in se zabarikadirali v vojašnici. Prišlo je do spopada med bersaglieri in karabinjerji. V spopadu je bilo na obeh straneh nekoliko mrtvih in ranjenih. Upor je postal resna stvar. V znamenje solidarnosti z vojaki so ankonski delavci stopili v stavko. Drugi dan se je začel upor vojakov širiti na druga mesta in prav tako se je začelo širiti stavkovno gibanje. Uprli so se bili vojaki v vsej ankonski provinci. V znak solidarnosti so razglasili stavko delavci srednje Italije. Silni boji, v katerih so nastopali tudi vojaki, so bili v mestih Jesi, Senegallia, Forli, Terni, Perugia, Imola itd., se pravi v pokrajinah Marche, Ancona, Romagna, Emilia in Umbria, skratka, v vsej srednji Italiji do gornje doline reke Tiber (Tevere). Uprlo se je tudi nekaj trdnjav. Uporno gibanje se je dan za dnem širilo na druga mesta in druge kraje. V Anconi je prišlo do spopada, v katerem so grmeli topovi. Na Ankono so streljale torpedovke z morja. Povsod se je razširila parola socialističnega tiska: »Ven iz Albanije!«. Neslana bajka, ki si jo je bila izmislila menda oblast

in so jo širili fašisti in reakcionarji sploh, češ da je upor organizirala monarhistična Jugoslavija, kar so otroško dokazovali s tem, da je bil v Ankoni aretiran tudi slovenski delavec Snajdar, ni nič zalegla. Upori so čedalje silneje trajali več kot mesec dni.

Nazadnje se je zdramilo tudi vodstvo Italijanske socialistične stranke, ki je v pozni drugi polovici junija 1920 sklicalo sejo. Kakor pozneje za časa zasedbe fabrik, tako tedaj ni bilo v Italiji Serratija. Seja vodstva, na kateri ni bilo nobenega člana vodstva ne iz Turina (Terracini je bil v Moskvi) ne iz Milana in tudi ne Tuntarja — vsi so bili vsak po svoje levo orientirani —, je trajala vsaj dva dni v klubskih prostorih socialističnih poslancev rimskega parlamenta. Vse čas pa so bili navzoči reformistični poslanci Turati, Treves in Modigliani. Predsednik vlade Giolitti je čakal na sklep naše seje. Drugi dan seje sta čakala na sklep našega vodstva vlada in parlament. Modigliani je igral vlogo kurirja med Giolittijem in našo sejo, na kateri je skupaj z drugimi reformističnimi poslanci skušal učinkovati v reformističnem duhu. O uporu so se raznašale vsemogoče vesti: da so ga organizirali anarhisti; da je le delo brezvestnih obupancev in podobno. Gennari pa, strankin sekretar, se je boril kakor lev, da bi gibanje nadaljevali, razširili in ga razvili v smer revolucije. Drugi dan sta prišla dva zastopnika italijanske republikanske stranke in povedala, da je njuna stranka za razširjenje gibanja in da je pripravljena iti vštric s socialistično stranko do zmage. Po dveh dneh srditih diskusij, ko so ob pomanjkanju argumentov padale pesti po mizi, smo glasovali. Gennarijeva resolucija v prilog razširitve upora in gibanja je dobila poleg njegovega še dva glasova. Vsega torej tri, to je manjšino. Reformisti so še enkrat zmagali. Le nekaj so delavci in vojaki dosegli: Italijanska vlada je morala odpoklicati svoje vojake iz Valone, potem pa iz vse Albanije.

Konec koncev ni kar si bodi, prisiliti vlado zmagovite države, kakršna je tedaj bila Italija, naj odpokliče svoje čete iz dežele, v kateri se je nahajala kot okupacijska sila. In tudi ni bilo kar si bodi, da so dogodki prisilili tako energičnega ministrskega predsednika, kakršen je bil Giolitti, naj s svojim parlamentom čaka na sklep vodstva Italijanske socialistične stranke glede vseh navedenih dogodkov. Vse to je bilo nedvomno velik uspeh italijanskih delavcev, vojakov in kmetov. Bil je tudi uspeh in znamenje ugleda Italijanske socialistične stranke, njenega vodstva in njenega glasila »Avanti«, ki je dnevno pozivalo ljudstvo na take akcije. Bil pa je tudi čas, ko je bilo mogoče gibanje razširiti v socialistično revolucijo. Italijanska buržoazija je bila v krizi in politično razcepljena. Poleg tega je čutila, da je spričo delavskega gibanja, spričo gibanja brezzemeljskih in revnih kmetov, ki so vsi zahtevali prostor na soncu, ter spričo viharnih ljudskih idej, ki so prihajale od Sovjetske Rusije, da je spričo vsega tega neobgljena, brez moči in zaenkrat nesposobna stopiti v boj proti delovnemu ljudstvu, v boj, za katerega se je pripravljala. V takih razmerah bi lahko in bi morala seja strankinega vodstva iti dalje v navedeno smer, tembolj, ker so bile poleg italijanske republikanske stranke še druge napredne stranke, ki so bile pripravljene korakati z nami vsaj do strmoglavljenja monarhije, dasi se iz previdnosti za to niso ponudile. To niso bili le mučni in dramatični dnevi, marveč je sklep vodstva Italijanske socialistične stranke bil za italijanske delavce, vojake in kmete pravcata tragedija.

Med navedeno sejo in po njej sem imel priložnost pogovarjati se na dolgo s strankinim sekretarjem Gennarijem in opozoriti ga na nekatere zanimive

stvari, ki so bile zame nerazumljive. Bil sem mu vedno ob strani, hotel je celo, da bi bil njegov namestnik, kar sem odklonil zaradi preobremenjenosti v Trstu. Zato sem mu lahko povedal svoje misli. Nisem se namreč strinjal, da je povabil nekoliko reformističnih poslancev, in sicer najhujše, najdoslednejše. Saj so bili bolj na desni kot republikanci in nekatere druge napredne stranke. Nerazumljivo me je nerviralo dejstvo, da na seji ni bilo ne turinskega ne milanskega člana vodstva ne tržaškega Tuntarja; to se pravi, v tako velevažnem trenutku so manjkali trije najradikalnejši tovariši, na katere smo vedno računali. Zakaj? Nisem se strinjal z Gennarijem, da je vključil v dnevni red seje točko z nedoločnim vprašanjem »kaj sedaj«, ko bi bili morali že na sejo priti z odločnimi predlogi, kako in do katere meje razširiti gibanje in kakšen naj bi bil cilj gibanja. Nisem se strinjal z njim, da je sklical sejo v klubskih prostorih socialističnih poslancev rimskega parlamenta.

Gibanje je bilo doseglo že višek svoje udarne moči in uporne zanesenosti. Delavci in kmetje so že dolgo pred sejo pošiljali na sedež vodstva Socialistične stranke misije, ki so zahtevale v imenu delavcev, kmetov in vojakov, naj se začne in konča. Osebnost me je najbolj vznemirjalo, da iz Turina, kjer še živeli Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti, Umberto Terracini in drugi, ni bilo nobenega glasu in prav tako ne iz Neaplja, kjer je bil začasni sedež komunistične frakcije južne Italije. Reformisti pa so bili na delu kot mravlje. To pomeni, da ni bilo samo vodstvo Socialistične stranke krivo, če se dogodki niso razvili drugače.

Seja je tudi zame osebno imela določene posledice, ki spominjajo na anekdoto. Na seji smo sklenili, da mora ostati glasovanje tajno. Za ta sklep ni bilo merodajno vprašanje osebne varnosti, marveč vprašanje strankine varnosti. Ko pa sem se drugi dan po zaključku seje vrnil iz Rima v Trst, sem v tržaškem socialističnem dnevniku »Il Lavoratore« čital poročilo o seji. Tam je list objavil, da so samo trije člani vodstva glasovali za revolucijo, da pa smejo biti tržaški socialisti ponosni, ker sem bil med trojico tudi jaz. (Za Gennarijevo resolucijo je glasoval poleg Gennarija in mene še sicilijanski član tedanjega vodstva.) Socialistična stranka ni imela moči, da bi bila zamašila usta dopisnikom svojih listov. Ni znala uveljaviti svoje avtoritete pri svojih novinarjih, med katere ni znala uvesti stroge strankine discipline. Zame je imela vest v tržaškem socialističnem dnevniku neprijetne posledice. Vsebovala je proti volji dopisnika tudi dober nauk. Buržoazni časopisi in nacionalisti so dobili priliko znesti se nad socialisti. »Tako torej,« so pisali, »izvolili so v strankino vodstvo radikalnega slovenskega socialista, da bi pospeševal v Italiji revolucijo v korist Jugoslavije.« Kasneje januarja leta 1921, ko je bila ustanovljena Komunistična partija Italije, za kar sem zopet glasoval, so se nad menoj znesli tržaški nekomunisti, tj. socialisti — zlasti pokojni prof. Aldo Oberdorfer —, ki so še huje kot buržuji trdili, da hočem revolucijo v Italiji v korist tedanje reakcionarne Jugoslavije. S takšno taktiko so hoteli zaježiti komunistični vpliv. Sveda sta bili obe trditvi iz trte zviti. Jugoslavija Karadjordjevičev mi ni bila pri srcu nič bolj kot Italija Savojevcev.

Prišel sem do prepričanja, da je internacionalizem zaenkrat le zelo lepa ideja, ki pa ni še prišla v kri in meso vsega delovnega ljudstva in tudi ne vsega proletariata. Potrebno bo, sem si mislil, še mnogo let za ta velepomembni kvalitativni skok ali prehod. Potreba je, da se razvijejo taki družbeni procesi in realizirajo tiste vrste razlogi, ki so svojčas nujno prisilili rodove, potem

bratovstva, dalje plemena in zveze plemen, da so se nehali sovražiti, da so se nehali bojevati med seboj in se zedinjevati, spajati v narode. Subjektivni faktor more ta proces seveda zelo pospešiti. Sicer mu že davno pripravlja tla in ga že dnevno pospešuje; treba bo pa še zelo mnogo delati. Ta subjektivni faktor je predvsem proletariat. Njemu je zaupana vodilna vloga tudi v tem procesu, čeprav ne zanikujem drugih sil, ki mu pri tem bolj ali manj zavestno pomagajo.

Opirajoč se na spomin in na dokumentacijo — ki na žalost ni popolna — sem skušal opisati v najbolj skrajšani obliki dogodke, ki so se mesec ali dva odvijali v Italiji spomladi leta 1920 ob uporabi Arditov in ob ankonskem vojaškem uporu. V letih 1919 in 1920 so se gibanja v Italiji tako naglo in vsebinsko razvijala in stopnjevala, da so delovni ljudje vsakokrat nestrpno pričakovali revolucionarno rešitev tega ali drugega gibanja. Ko je resen in odgovorni furlanski tovariš Tonet iz Monfalcona zvedel v Trstu, da so kovinarji v Italiji sklenili zasesti fabrike in da sem bil brzojavno poklican na sejo v Milan, mi je rekel: »No, to pot, se nadejam, pojde pa zares.« Pa zopet ni šlo.

Leta 1919—1920, gledana s stališča delavskega gibanja in ciljev, po katerih so hrepeneli italijanski delavci in kmetje, so bleščeč primer, kako in koliko je Italijanska socialistična stranka zaostala za izredno močnim gibanjem delavcev, kmetov in vojakov, katerim gibanjem ni bila kos. Kar sem napisal, je seveda le mrvice, vzeta iz velikega skladišča. Ti dve leti — 1919 in 1920 — bosta ostali v zgodovini delavskega in kmetskega gibanja Italije kot leti velikega vzpona in velike tragedije. V delavskem in kmetskem gibanju 1919 in 1920 ter v nesposobnosti Italijanske socialistične stranke, da bi pogumno prevzela tako ali drugačno odgovornost, moramo iskati odgovor, zakaj je italijanska industrijska in agrarna buržoazija mogla organizirati in oborožiti fašizem in zakaj se je najzavednejši proletariat moral ločiti od reformistov in ustanoviti Komunistično partijo, čeprav s precejšnjo zamudo in čeprav je to terjalo cepitev proletarskih vrst.

V taki atmosferi, v takih okoliščinah in pod takim vplivom in učinkovanjem iz dneva v dan se je razvijalo tudi delavsko in kmetsko gibanje v Julijski krajini in v Istri. V takih okoliščinah je tu nastala Komunistična stranka Italije. Spominsko ali zgodovinsko opisati vsa dogajanja v Julijski krajini je in bo vsakemu težko, celo težaško delo. Morda bi spočetka bilo bolje, če bi posamezniki pisali o posameznih političnih dogodkih in ideoloških bojih, ki se jih ni manjkalo. Kasneje se bo našel človek, ki bo take zapise združil v zgodovinski epos.

Vodilno delo po prvi svetovni vojni med Slovenci in Hrvati v Julijski krajini, v številni Istri, ki je bilo med nami in italijanskimi socialisti skupno, je slonelo predvsem na dr. Henrikumu Tumi in na meni. S tem nimam namena zanikati dela drugih tovarišev. Nasprotno. Ampak res je, da drugih v pokrajinskem merilu aktivnih vodilnih tovarišev ni bilo. Prejšnji iz socialno-demokratske dobe so tako rekoč zginili. Srebrnič Jože se je relativno kasno vrnil iz Sovjetske zveze. V tistih dveh letih sva z dr. Henrikom Tumo v Julijski krajini in Istri, to se pravi v deželi od Reke do Furlanije preko Goriške in Trente, od Trsta do Postojne in Pivke z Idrijo vred, dobesedno razpredla socialistične politične sindikalne in kulturne organizacije. Sicer sem vedel, da se dr. Tuma nagiba bolj na desno, čeprav je ob vsaki priložnosti zahteval,

naj bi se stranka imenovala komunistična. Vendar ni delal slabše od posameznih italijanskih maksimalistov. Predvsem pa ni bil maksimalistični demagog. Bil je vsako nedeljo in vsak praznik na deželi, kjer je prirejal predavanja in shode. Mnogo je pisal v »Delo«. Oba sva bila člana skupnega socialističnega pokrajinskega odbora.

Omrežje političnih organizacij socialistične stranke v Julijski krajini in v Istri — ki so leta 1921 skoraj vse pristopile h Komunistični partiji Italije — ima svoja imena. To so zlata imena tovarišev, ki jih mi vsi, slovenski, italijanski, jugoslovanski komunisti ne smemo pozabiti. To so imena tovarišev, ki se jim bo treba prej ali slej, tako ali drugače oddolžiti. To so imena izredno nadarjenih delavcev in kmetov Julijske krajine in Istre, ki so kot izredno inteligentni, aktivni, organizacijsko sposobni in pogumni tovariši bili nezamenljivi srednji kader, ki je uresničeval potrebno vez med strankinim vodstvom in množicami. Bilo jih je na desetine, vsega nekaj sto. To so tovariši, ki so v najtežjih trenutkih prenašali direktive strankinega vodstva med množice in tam te direktive uresničevali. Misel na te tovariše mi vzbuja tudi spomin na nek večer iz leta 1927, ko me je v tedanjem ljubljanskem hotelu Tratnik, kjer sem stanoval, voditelj goriških krščanskih socialistov Besednjak vprašal, kako neki smo komunisti pri političnih volitvah 1924 dobili tako mnogo glasov in dva poslanca, ko nam niso dovolili ne shodov ne letakov ne lista. Prepričan je bil, kakor vsi protikomunistični voditelji, da smo svoj uspeh dosegli z znamenitimi trojkami. Naši glasovi pa so bili delo in uspeh našega srednjega kadra. Le, da je v resnici glasovalo za naše kandidate še več volivcev kot so nam fašisti priznali glasov. Ta srednji kader je leta 1920 na sestankih dnevno ustvarjal okolje v prilog ustanovitve Komunistične partije.

Naj tu povem, da smo v Julijski krajini in Istri — edinih dveh provincah Italije — imeli partijsko enotno organizacijo, da so njene sekcije januarja 1921 na socialističnem kongresu v Livornu oddale večino glasov za komunistično resolucijo. V nobeni drugi provinci Italije ni imela Komunistična partija Italije večine. Socialisti so trdili, da se ima Komunistična partija Italije za ta uspeh zahvaliti tedanjim slovenskim socialistom Julijske krajine in Istre.

Socialistično gibanje v starih provincah Italije je vedno krepko odjeknilo v Julijski krajini in v Istri. Stavk, bojev in gibanj je bilo nič koliko. V septembru leta 1920 je Konfederacija dela sicer sklenila, naj v Julijski krajini delavci ne zasédejo fabrik. Tak sklep je bil verjetno posledica dejstva, da sta bili Julijska krajina in Istra še vedno pod vojaško upravo. Delavci so se tega sklepa držali, toda prav v dneh zasedbe fabrik je bila v vsej Julijski krajini in Istri splošna politična stavka, naperjena proti fašizmu. Prišlo je do množičnih bojov, a pri Sv. Jakobu, v tem delavskem predmestju Trsta, je prišlo do barikad. Nastopila je brigada Sassari s topovi in generali.⁴ Med delavci in ljudstvom je bilo nekaj mrtvih. Za to stavko so se zelo ogrevali reformisti in maksimalisti, dasi je bilo jasno, da jo provocira policija. Javno sem nastopil proti stavki sam, popolnoma sam. Tudi drugi tovariši so bili proti, saj so mi povedali, toda nihče ni imel poguma govoriti javno proti stavki. Ljudstvo je sililo v stavko. Hkrati jo je policija po svojih agentih tajno in skrbno provo-

⁴ Ko so pozneje to brigado prevedli v Turin, je Antonio Gramsci zahajal med vojake te brigade in dosegel, da brigada ni hotela nastopiti proti turinskim delavcem.

cirala. Delavci so imeli nekaj mrtvih, to je bil »uspeh« stavke. Zato pa se je bil teror še povečal.

Za časa te stavke sem bil v Milanu in tam sem doživel v zvezi s to stavko žalostno-smešno anekdoto. Del ali kvart Trsta, ki mu pravimo Sv. Jakob, se po italijanskem imenuje »Monte San Giacomo« (Hrib sv. Jakoba) pač zato, ker je ta del mesta nekoliko vzpet, na griču, približno tako visoko kakor Ljubljanski grad, le da je grič precej večji. Ko so v Milanu zvedeli, da je proti Sv. Jakobu, tj. proti »Monte San Giacomo«, nastopila vsa brigada Sassari z generali in topovi, so prihajali milanski in drugi novinarji k meni, da bi zvedeli, kako visok je ta hrib in kaj naj bi bilo vzrok, da ga italijanska vojska do tedaj še ni mogla zavzeti. Ko sem jim povedal, da ne gre za hrib, marveč za majhno višino v mestu, kakor npr. za Pincio v Rimu, mi niso hoteli verjeti. Menda jim je bilo bolj pri srcu verjeti, da je »Monte San Giacomo« visok vsaj kakor hrib Gran Sasso v Apeninih.

Napak, kakršna je bila stavka v septembru 1920 v Trstu, smo v Julijski krajini in Istri zagrešili precej, najprej kot socialisti in kasneje kot komunisti. Težko je prepričati ekstremiste za vsako ceno, da mora politična stavka po treh dneh preiti v oboroženo vstajo ali pa se mora končati. Politična stavka je tako ali drugače vedno naperjena proti državi in njeni vojski. Za tako stavko se je treba dobro pripraviti in biti pripravljen na vse.

Če je bila mogoča revolucija v starih provincah Italije, — a takšen je bil položaj! — je bila še bolj mogoča v Julijski krajini in Istri. Tu bi bila verjetno bolj krvava in bi bili imeli proti sebi tudi reakcionarno Jugoslavijo Karadjordjevičev, ki bi bila izkoristila zmedo v Italiji v svoje nacionalistične namene. Toda revolucija v Italiji bi bila pospešila revolucijo v Nemčiji, preprečila kontrarevolucijo na Madžarskem in pospešila tudi v drugih deželah komunistične revolucionarne priprave. Revolucija v Italiji bi bila verjetno pomenila revolucijo v vsej Evropi. Namesto tega je prišlo do upada revolucionarnega gibanja. In še to zelo rano.

Po ustanovitvi Komunistične partije je začel fašistični teror proti delavcem nenehno naraščati. Manj pogumni so se začeli umikati. Kljub temu je ostalo v Julijski krajini in v Istri čvrsto jedro, ki je za časa osvobodilnega boja narodov Jugoslavije pokazalo svojo žilavost in svojo, tudi narodno, vendar — si mislim — predvsem razredno zavest.

Delo nekdanjih socialistov in poznejših komunistov ni bilo zaman. V pravem trenutku je pokazalo svoje sadove.

N. B. V prvem delu svojih spominov, ki so izšli v »Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja«, št. 2 za leto 1960, stran 299—316, sem zapisal na strani 305, da je resolucijo na izredni konferenci Jugoslovanske socialnodemokratske stranke dne 25. decembra 1916 predlagal dr. Henrik Tuma. Moram pojasniti, da je resolucija plod dveh sestavljalcev: dr. Henrika Tume in Rudolfa Golouha. Tisti del resolucije, ki sem ga citiral v svojih spominih, pripada Rudolfu Golouhu.

Tako trdi Rudolf Golouh in tako je zapisal tudi dr. Henrik Tuma v knjigi »Iz mojega življenja«, ki je izšla leta 1938, kjer na strani 354 beremo: »Del oklica (resolucije — I. R.), ki govori o odnosu socialnodemokratske stranke do meščanskih strank, je napisal Golouh«.

V toliko popravljam svoje pripovedovanje.